

Det stora äventyret

Foto: Svenska Filminstitutets bildarkiv

Arne Sucksdorffs naturhyllning [Det stora äventyret](#) från 1953 är verkligen en svensk klassiker. Filmen, som är fotograferad i ett bländande vackert svartvitt foto, följer en jordbrukarfamilj samt lodjur, rävar, harar och andra djur under ett år. I fokus finns två pojkar som med varierande framgång försöker tämja uttern Utti som de håller gömd i en bur på vinden. Filmen är både ett intressant tidsdokument och en poetisk, dramatisk och tidlös berättelse om människans förhållande till naturen.

Rek. för åk 1-3

En filmhandledning av ANDREAS HOFFSTEN

Filmens handling

Morgondimman ligger kvar över den sörmländska sjön. Daggdroppen glänsar på vassblad och i spindelnät.

Göken, drillsnäppan och andra fåglar signalerar att dagen gryr.

Försommaren innebär bråda dagar för en rävhona med sex ungar att

mätta. En höna från den närliggande gården håller hungern borta för en stund. Så känner räven en främmande vittring i luften, det är en gammal

lodjurshanne norrifrån som gått in i rävhonans skog. Berättarrösten säger: ”Den blonda svenska sommaren har fått en ny och mörk ton.”

Samtidigt leker ett par uttrar i sjön i jakt på fisk. Rävungarna tittar nyfiket på från strandkanten, lockade av leken och plasket.

Nästa morgon tar rävhonan en ny höna men denna gång upptäcks hon och bonden springer efter med en laddad hagelbössa. Rävhonan lyckas komma undan den här gången och rävungarna får ett byte att slåss om. Sedan går hela kullen på jakt efter ägg i tärnors och måsars bon i strandkanten och på kobbar och skär.

Med augusti kommer skördetiden på bondgården och det arbetas från tidig morgon. Bonden har hela tiden bössan med. En dag får han syn på räven som just fångat en hare – och far efter. Bonden får skottläge och lyckas skjuta rävhonan som faller ihop alldeles nära lyan. Resten av kullen i lyan spränger bonden med dynamit.

Men ”i skogen är sorgen kort, där återfinns alltid livet snabbt sin väg.” Den ensamma överlevande rävungen är fräck han också och snor gårdshundens mat framför nosen på honom där han står skällande, bunden i en kätting. Men hunden lyckas slita sig och rusar efter rävungen in i den farliga skogen. På morgonen ligger han riven och död, han hade fastnat med kättingen och blev ett lätt byte för lodjuret. Utterungen leker obekymrat med rävungen – en träning i fysisk motorik inför kommande jakt på föda.

Så går hösten och vintern kommer med snö som klär in hela landskapet i vitt. Uttern stjäl fisken som fångats i saxar som Kvast-Emil placerat ut. I stället lägger han ut fällor för att söka fånga uttern.

I kyrkan sitter folk i bänkarna och sjunger psalmer. Ute i mörkret stimmar uttrarna runt fällan. På morgonen när han vittjar sina saxar får Kvast-Emil syn på uttern och jagar efter med en yxa i högsta hugg. Men det är hopplost förstås. Men så får han en idé: att fånga uttern i hans gryt med hjälp av en väckarklocka.

Nu dyker några barn, Anders och Kjell, upp i berättelsen. De i sin tur kommer på tanken att rädda uttern från Kvast-Emils lömska planer.

Under natten råder oro bland ugglor, rådjur och harar för lodjuret som stryker omkring. Anders, den äldre, går upp före solen, Kjell kommer strax efter. De tar hand om uttern och gömmer honom i en hopvirad tröja. På väg hem i mörkret möter de Kvast-Emil men lyckas gömma sig.

Uttern – snabbt döpt till Utti – sätter de i en bur. Systemen Annika får inte vara med. De gömmer undan limpmackor, de vittjar Kvast-Emils fällor på fisk, allt för att ge Utti mat. De lär sig bygga och agna krokar. Och till och med veckopengen får gå till strömning istället för godis i handelsboden.

Vi är inne i mars månad. Utti äter och äter och veckopengen räcker inte alltid till. Skolarbetet får lida. Det stora äventyret är större, viktigare i hans liv. Nu vänder tranorna åter från söder, lodjuret sträcker ut och ger sig av norrut. Våren är i antågande. Orrar tjoar – eller hokrar, som det också kan heta. Isen går, allting är i förändring. Men i en bur hos barnen finns Utti. Som om det stora äventyret gick att stänga in i en bur? Barnen prövar till och med att bada uttern. Utanför spelar naturen upp för full orkester, orrspel, tjäder-spel, allt sjuder av brunst och kamp.

Och så en dag – det var väl oundvikligt – försägar sig Kjell och berättar om deras infångna Utti på vinden. Kjells och Anders hemlighet är röjd. Och Utti måste släppas lös och fri.

Det stora äventyret är slut – för den här gången.

Sanning & lögn i dokumentärfilmen

Arne Sucksdorffs *Det stora äventyret* är ett bra exempel på hur man inom film och då särskilt dokumentärfilm kan bygga en historia med hjälp av de berättarmedel som står till buds i kombination med de nya situationer som oundvikligen alltid uppstår.

När Sucksdorff planerade sin film och började arbetet så var tanken att det skulle handla om ett lodjur som gick från Norrland söderut genom landet och de händelser och möten det gav upphov till och samtidigt ge en bild av ett alltmer urbaniserat och industrialiserat Sverige.

Men djur gör inte alltid som man säger, de kan vara rejält bångstyriga. Och det ”tama” lodjur som införskaffats från Finland fungerade inte som planerat. Manus fick skrivas om och fokus flyttades till en rävfamilj samt några barns lek och vuxnas arbete på en gård och – inte minst – deras relation till naturen. Från Överkalix i Norrbotten fick filmteamet en tam utter som kom att spela en inte oväsentlig roll som Utti.

Rävarna i filmen – som alltså är filmad med en 16mm kamera och inte någon minimal liten dv-kamera som kan placeras tätt in på djuren i lyan – är troligen mer eller mindre tama. Rävar är förhållandevis lätta att tämja eller snarare vänja vid att leva nära människan. Bara de får mat och inte jagas eller skräms. Och valpar ja, de är som oftast nyfikna och orädda.

Sucksdorff hade efter att filminspelningen avslutats över 80 000 meter film och en normalfilm – på den tiden den var en analog filmremsa – var cirka 2 600 meter. Alltså kom ungefär 3 procent av materialet med i den färdigklippta filmen. Alla som arbetar med film vet att det mesta handlar om väntan, och det gäller inte minst för dokumentärfilmen. Mycket tid gick åt till att invänta rätt bilder – exempelvis att fånga orr- och tjäderspel på myrarna.

I klipparbetet handlar det sedan om att få blickriktningar från djur och människor att stämma samt ljussättningen att passa ihop till en dramaturgiskt acceptabel handling och ett ljudarbete som förstärker eller förklarar vad som hänt. Det handlar ju faktiskt

om att ljuga ihop en historia som vi både fascineras av och tror på.

Lodjuret och rävarna, till exempel, träffades med största sannolikhet inte i verkligheten. De befann sig kanske på helt olika platser vid helt olika tidpunkter. Men vi luras att tro att de träffades, med hjälp av klippteknik, ljudarbete och musik.

Fotot i svartvitt – belönat på flera festivaler där filmen visades – är dagens unga publik ovan vid, all film idag görs ju i färg.

- Tänk igenom några scener ur filmen och fundera kring hur de gjordes. Var djuren överhuvud taget på plats? Var räven i närheten av lodjuret? Sköt jägaren räven i verkliga livet? Sprängde han lyan? Betänk också att denna film från 1953 inte hade några datorgenererade, digitala bilder att ta till, utan man var tvungen att jobba med andra medel.

- Just att vi vet att många av filmens scener är ”framklipppta” verkligheter – gör det automatiskt filmen mindre ”sann”? Finns det kanske olika verk-

ligheter – en i filmen och en utanför filmen – och hur skiljer de sig i så fall åt? Är fantasi en del av verkligheten?

- Ur vems perspektiv berättas handlingen? Tar vi rävens eller hönans parti? Hur styr valet av bilder vad vi tycker och vem vi gillar? När räven tar hönan – då är det räven vi tidigare träffat och bekantat oss med och hennes söta ungar. Då är det inte hönan vi tycker synd om, alltså accepterar vi att räven tar hönan. Men om det var hönan och hennes kycklingar vi hade hälsat på – hur hade vi då uppfattat scenen? Diskutera – och hämta egna exempel på hur bildval styr våra sympatier.

Musiken fyller ofta en stor roll i film antingen det handlar om ett ledmotiv som blir berömt (tänk t ex på *Här kommer Pippi Långstrump*) eller att det styr vår blick och vår tolkning av det vi ser, eller så ligger den så smygande tätt inpå att vi efteråt knappt ens kan svara på om det var musik eller inte i filmen.

I *Det stora äventyret* är musiken specialkomponerad av kompositören

Lars-Erik Larsson och fyller en viktig funktion.

- Vilken känsla fick du av musiken i filmen?

- **Praktisk övning:** Gör en rolig och enkel ljudanalys tillsammans med barnen! Välj ut en scen där musiken spelar en viktig roll för hur vi uppfattar det som händer i filmen. T ex en jaktscen. Spela först upp scenen *utan* ljud. Hur uppfattar ni scenen? Är den spännande? Rolig? Tråkig? Spela sedan upp samma scen *med* ljud. Hur uppfattar ni scenen nu? Hur påverkar musiken din känsla av scenen?

- En annan, minst lika rolig, ljudanalysövning är att först spela upp musiken utan bild och låta barnen rita eller skriva ned vad de tror händer i scenen. Därefter spelar du upp filmscenen komplett med bild och musik så får barnen se hur deras tolkningar av ljudet stämmer.

När *Det stora äventyret* spelades in hade det nyss varit krig – andra världskri-

get – och det fanns mycket sorg och lidande som levde kvar i människorna. Även i Sverige som ändå inte var med i kriget. Därför försökte många i film, såväl som i böcker, konst och musik, förmedla också positiva känslor.

Barn i film får ofta stå som symboler för *framtiden* – något nytt och bättre än det som varit.

- Tänk på scenen med de glada, friska barnen Kjell och Anders när de skidar över isen. Kanske är de representanter för ett nytt, hoppfullt Sverige? Eller vilken känsla får ni av de bilderna? Ger de ett hopp inför framtiden, just att barnen är glada, spralliga och nyfikna?

Människans relation till naturen

Det stora äventyret kan ses som en hyllning till naturen som frihetssymbol, som en "andlig gunga" (för att tala med Hertha Müller) – det vill säga

en rofylld plats att vistas i och hämta kraft, glädje och energi ur.

Den mycket poetiskt hållna speakerkerten och Lars-Erik Larssons lika mäktiga som mjukt tassande musik främjar också en sådan läsart.

Det går alltså inte att stänga in naturen så som barnen gör, inte i längden, vilket de ju kommer till insikt om. Det går heller inte idag att använda så kallade saxar när man ska fånga djur, de är i de allra flesta fall förbjudna att använda då de plågar djuren. Uttern är ju därtill numera helt fridlyst.

- Hur ska vi se på de vuxnas roll i filmen? Kvast-Emil är arg på uttern som vittjar hans fiskesaxar och vill därför döda den. En av de vuxna på gården skjuter ihjäl rävhonan – rentav spränger hela lyan! – för att räven tagit en höna. Den enes död, den andres bröd? Äta eller ätas? Det finns många ordspråk som handlar om vår relation till djur. Vad tycker ni om hur

de vuxna ser på djuren, hur de vill ha makten över dem och styra naturen?

- De flesta människor äter djur. Man kan diskutera det etiska i. Många håller även fram det viktiga i att behandla djuren väl, med respekt, även om man äter dem. Vad tycker ni? Har vi rätt att döda djur för att äta dem? Har vi rätt att döda djur för att använda deras pälsar?

- Många tycker att det är viktigt att vi lär oss hur maten kommer på bordet, så att vi inte tror att fiskarna ser ut som fiskpinnar i verkliga livet eller att hamburgare växer på träd. Att vi accepterar att djur dödas om vi vill äta kött. Gör en *praktisk övning* som samtidigt är vardagsforskning: Ta fram skolans matsedel. Låt mindre elevgrupper ta reda på varifrån varsin maträtt kommer eller, om barnen är yngre, gör en gemensam utforskning. Vad består egentligen skinklåda av?

Varifrån kommer fiskgrytan? Vad innehåller Chili con carnen?

- Vi läser ofta in mycket i djurs beteende, så att säga "förmänskligar" dem. Leker djuren verkligen, eller handlar om det om ett sätt för räv- och utterungar att få mat i magen, att överleva eller att träna sig att jaga? Diskutera utifrån några egenvalda scener.

- Djur förekommer ju väldigt ofta i filmer för barn, inte minst i de klassiska Disneyfilmerna såsom *Bambi*, *Dumbo*, *Lady och Lufsen*, *Micke och Molle*, *Robin Hood* ... Listan kan göras lång. Vad tycker ni om animerade filmer som handlar om djur? Vad tycker ni om dokumentärfilmer/naturfilmer om djur? Jämför en typisk Disneyfilm om djur och *Det stora äventyret* och fundera på hur just djuren framställs.

En 60 år gammal film

Det är inte bara det faktum att filmen är fotograferad i svartvitt som gör att vi uppfattar den som gammal. Det handlar förstås också om hur människorna klär sig, hur de talar med varandra, men kanske än mer och djupare om vilka värderingar som ligger bakom orden och bilderna och vilka som får vara med och inte vara med i berättelsen.

Familjen – med regissören Arne Sucksdorff själv i rollen som tryggt piprökande fadersgestalt – skildras som en patriarkal mönsterfamilj där modern passar upp när fadern önskar en kopp kaffe och där faderns ord är den lag som alla lyder. Familjen är "samhällets trygga bas och pappan dess stöttepelare", för att tala med Ibsen.

Även landet skildras ur ett slags nationalromantiskt Skansenperspektiv, med en stark, stolt bonde/lantarbetare som sår och slår och ser till att Sverige får mat på bordet. En äldre kvinna i huckle går och plockar upp efteråt men har översikt och ansvar för barnen. Även den lite plötsligt inlagda scenen från kyrkan där församlingen unisont sjunger *Det är en ros utsprungen* är nog tänkt att inge trygghet och gemenskap, att ge känslan av att vårt kulturarv och vår kristna tro är intakt och förmedlas vidare från gammal till ung.

Detta för oss föråldrade sätt att se på Sverige som nation, på familjen som struktur och på könsrollerna återspeglas även i skildringen av barnen. Det är givetvis ingen slump att det är två pojkar som skildras när det ska handla om äventyr, om ett aktivt, utåtriktat liv. Deras syster Annika får snällt gå hemma på gården och leka med sina dockor när hennes bröder ger sig ut i livet.

Det antyds även nog så tydligt att det delvis är flickans fel att pojkarnas hemlighet med Utti avslöjas.

- Hur ser ni på bilden av detta svunna Sverige? Känner ni igen det eller är det helt främmande? Vad är annorlunda i dag och vad är sig likt? Känner ni igen er i barnen? Hur ser ni på de vuxnas sätt att vara mot barnen? Och på hur pojkarna och flickorna i filmen framställs?

- Skulle ni vilja leva som Kjell, Anders och Annika? Vad uppfattar de som positivt och vad som negativt jämfört med era egna liv? Tror ni att barnen i filmen levde "typiska" liv i Sverige på 1950-talet? Ta gärna reda på mer fakta om den här tiden!

- Hur ser ett "typiskt" liv för ett barn i 7-10-årsåldern i Sverige i dag ut?

PRODUKTIONSUPPGIFTER

Sverige, 1953

Manus, regi, klipp & foto: [Arne Sucksdorff](#)

Musik: [Lars-Erik Larsson](#)

Ljussättare: [Gustaf Carlsson](#)

Berättarröst: [Gunnar Sjöberg](#)

Medverkande:

[Anders](#) – Anders Nohrborg

[Kjell](#) – Kjell Sucksdorff

[Pappan](#) – Arne Sucksdorff

[Mamman](#) – Stina Andersson

[Kvast-Emil](#) – Holger Stockman

[Annika](#) – Annika Ekendahl

[Jens, bonde](#) – Sigvard Kihlgren

[Gammelmor på gården](#) – Amanda Haglund

Tekniska uppgifter:

Premiär: 29 september 1953

Längd: 94 min

Censur: Tillåten från 7 år

[Det svenska barnfilmsarvet](#)

Med början 2014 kommer en rad filmer ur den svenska barn- och ungdomsfilmshistorien att släppas i nyrestaurerade och digitaliserade kopior som blir tillgängliga för skolbio. Mer om digitaliseringsprojektet, filmerna och hur du bokar dem kan du läsa på sfi.se/filmiskolan.

Redaktion:

Malena Janson, Regioner, Barn & Unga, Svenska Filminstitutet, september 2014